

N JERYA'DA KAP TAL YO UN MOSHAV TARIMSAL KURULU - LARI ÜZER NE DÜ ÜNCELER*

Karl K. EICHER**

Çeviren :
Doç. Dr. Rıdvan KARALAR

Bu yazının amacı, Moshav çok amaçlı tarımsal kooperatif kurulu larının i leyi ini de erlendirmektir. Bunlar, 1959'da srail'den örnek alınarak Nijeryanın Do u ve Batı böğelerinde kurulmu ve Birinci Kalkınma Plânı döneminde (1962-1968) tarımsal geli -menin odak aracı olarak yaygınla tırılmı lardır. Birinci Plan geli -tirilirken tarımsal kurulu ların özenli bir de erlemesine giri mek için zaman yoktu ve politikacılar yeni ba ımsızlı a kavu mu ül -kelerinin ilerlemesinden ku kuluydular ve tarımsal geli mede ta -rımsal kurulu ları temel olarak görüyorlardı. Ayrıca, Nijeryalı bi -lim adamları 1960'm ba larında genellikle tarımsal kurulu ları destekliyorlardı. Önde gelen iktisatçılardan olan O.J. Aboyade gö -rü lere kar ı çıkımı ve 1962'de öyle yazmı tır :

(*) K.R. Anschel, R.H. Brannon ve E.D. Smith tarafından derlenen, Agricultural Cooperatives and Markets in Developing Countries (New York, 1969), s. 327-346 arasındaki «Reflections Capital —• Intensive Moshav Farm Settlement in Nijeria» adlı makale.

(**) Carl K. Eicher, MSU'da «Tarımsal Ekonomi ve Afrika ncelemeleri Merkezi» Bölümünde Associate Profesördür.

«Do udaki ve Batıdaki a ır ı giderli tarımsal kurulu ların s-
railin Moshav türündeki köyleri gibi geli tirilmesi amacının dı-
nda bunlara ili kin tutarlı ve do ru bir bilgi ve karar yoktur. Bu-
ralardan sa lanabilecek ekonomik katkıların (hem gelir hem de
i gücü açısından) ortaya konması çok daha tutarlı olacaktır (1).»

1960 yılından beri ba ımsız bir ü lke olan Nijeryanın 45-55
milyon dolayında nüfusu vardır. Nijeryada yakla ık 6 milyon çift-
lik vardır. Gerçekte, tüm tarımsal çıktı, Nijeryalılarca küçük çift-
liklerden sa lanır.

1951'de Nijerya üç politik bölgeye bölündü: 1) Kuzey (Toplam
Nijerya alanının % 80'i ve nüfusun % 50'si) 2) Do u 3) Batı

Do u ve Batı bölgelerinin bile iminden olu an Nijeryanın Gü-
ney bölgesindeki kapital yo un tarımsal geli meye incelememizde
a ırlık verece iz (1968 yılında bölgeler 12 ayrı eyalet olarak yeni-
den kurulmu tur).

1954 Anayasasına göre bölgesel hükümetler tarımsal kalkın-
manın yürütümünden sorumlu tutulmu lardır. Birinci Ulusal Kal-
kınma Planının tarımsal stratejisi, her üç bölgede de geni ölçüde
geli tirilmi tir. Tarımsal kalkınma üzerinde bölgesel i leyi dene-
timi, tartı malarımız açısından önemlidir, çünkü Birinci Plan dö-
neminde (1962-1968) iki de i ik tarımsal kalkınma stratejisi ön-
görölmü tür. Nijeryanın Kuzey bölgelerinde, tarımsal kalkınma
stratejisisi, üretici kitlelerini destekleme politikalarına dayanımı
(Kuzey Nijaryada 3 milyon tarla vardır); varolan küçük toprak-
lardaki meta üretimini, gübre, tohumluk gibi yeni girdileri ucuz
fiyatlarla üreticiye vererek geni letme amacı güdülmü tür. Öte
yandan, Batı ve Do u bölgelerinde, 1962-1968 Plânı döneminde ta-
rımsal geli me stratejisi, ana özeni köylerden yeni yerle im alan-
larına göçen, 6.000 çiftçiye yöneltmi ve bu «kalburüstü çiftçilerin»
geli mesi için yo un kapital yardımı yapılmı tur. Nijeryanın Batı
ve Do u bölgelerinde «kalburüstü çiftçiler» i geli tirmede kullanılan
araç, çok amaçlı kooperatif toprak yerle im programı-Moshavlar-
olmu tur. Moshavlar, srailden örnek alınarak Batı Nijeryaya 1959'
da uygulanımı ve 1962'de Do u Nijeryaya uyarlanımı tur. Moshav,

(1) O.J. Aboyade «A General Critique of the Plan», The Nijerian Journal of
Economic and Social Studies, C. IV, No. 2 (Haz., 1962), s. 112.

çok amaçlı kooperatif örgütleri içeren ba ımsız üretici giri imle-
rinden olu ur.

N JERYA TARIMSAL GEL İ M N N EKONOM K TAR H

W.H Nicholls, kısa dönemli tarımsal politika kararlarını ver-
mezden önce, bir ulusun ekonomik tarihinin özenle incelenmesi
gere i üzerinde a ırlıklı durmu tur (2). Bir kooperatif kurulu un
srail'den Nijerya'ya aktarılmasını de erlerken, Yirminci Yüzyılda
Nijerya ekonomisinin tarımsal kesiminin yapısını ve i leyi ini öz
olarak gözden geçirelim. Bunu Gerald Helleiner'in «Peasant Ag-
riculture, Government, and Economic Growth in Nigeria» adlı son
kitabı ile aynı yazarın son bir incelemesine dayanarak yapaca-
ız (3). Nijerya tarımsal geli iminin ayırt edici özellikleri 1900 ile
1960 (ba ımsızlık yılı) yılları arasında öyledir :

1. Hracat ürünleri üreten küçük Nijerya üreticisi, ulusun tüm
ekonomik geli iminde dinamik bir güç olmu tur. Hurma,
kakao, kauçuk, yarfıstı ı temel ihracat ürünleridir.
2. Hükümet, ihracat ürünleri için tarımsal ara tırmaları ge-
li tirerek, yasaları ve düzeni koruyarak tarımsal geli me
için alt yapı hizmetleri sunarak, küçük çaplı üretimin geli
mesine yardımcı olmu tur.
3. Tarımsal ihracat ürünleri, etken tarımsal ek hizmetler sa -
lanmaksızın geni letilmi tir.
4. Kendilerine yeni tarımsal teknoloji sunulan küçük üretici-
ler, büyük ölçüde gönüllü yatırımlar yapmı lardır.
5. Tarımsal meta ekonomisi olarak, halkın temel yiyecek mad-
desi gereksinimi, nüfus, artı larını da göz önünde tutarak
yeni tarlalar açma yoluyla kar ılanmı tır. Nijeryada yiye-
cek maddesi üretimi sorunu, etken talepteki eksiklik e ba -
lıdır; arz yönünden önemli açmazlar yoktur.

- (2) W.H. Nicholls, «The Place of Agruculture in Economic Development,
«Agriculture in Economic Development, deri., C. Eicher/L. Witt (New York,
1964), S. 11-44.
- (3) Gerald K. Helleiner, Peasant Agriculture, Government, and Economic
Growth in Nigeria (Homewood ill, 1966).

6. Nijerya ekonomisinde enflasyon ve Ödemeler dengesi sorunu önemsiz olmu tur (4).

Bu geçmi 11 in de, küçük üreticilerin gönüllü yatırımları ile çıktı genileme, tarımsal gelişme için çe itli kapital yoğun yaklaşımlar, son otuz yıl boyunca, Nijerya hükümetlerince denenmiştir (5). En geniş plan-Mokwa toprak yerleşim planı- 1949 yılında Kuzey Nijeryanın Nijer Bölgesinde, Commonwealth Kalkınma Birliği ve Kuzey Nijerya Hükümeti tarafından uygulamaya sokulmu tur. Bu plan 1954'te sona ermiştir. Mokwa deneyimi unu ortaya koymu tur: Uygun bir teknik ve toplumsal bilim araştırmasına dayanmaksızın, üretilen yiyecek maddelerini satın alacak etkin bir talep olmaksızın, üreticileri 40 Acre (175 dönüm) genişli indeki makinaları tarlalara yerle tirmek, ba arısızlı ı kaçınılmazla tırmaktadır (6). Baldwin'e göre Kuzey Nijeryada uygulanan daha küçük yerleşim planlarının ba arısızlı ı, Kuzey hükümetini 1962-1968 Kuzey Nijerya Kalkınma Planında toprak yerleşim planlarına yer vermemesi sonucuna götürmü tür (7). Bununla birlikte, Nijeryadaki toprak yerleşimine ilkin önceki deneyimler, Do u ve Batı Nijeryada plancılar tarafından önemsenmemi politikacılarca üzerinde durulmamı tır.

SRA LDE KOOPERATİF TOPRAK YERLEŞİM PLANLARI

Toprak yerleşimi konusunda Güney Nijerya Moshav örneğini uyguladı ı için, sraildeki kooperatif kuruluşlarının i leyiğini genel çizgileriyle özetlemek gerekir. srailde üç tür kooperatif kuruluşu - Kibbutz, Moshav ve Moshav Shitufi-çok unlukla srailin koopera-

- (4) Carl K. Gicher, «The Dynamics of Long-Term Agricultural Development in Nigeria», *Journal of Farm Economics*, C. XLIX, No. 15 (Aralık, 1967), s. 1158-1170.
- (5) K.D.S. Baldwin, «Large Scale Schemes in Northern Nigeria», Basılmamış inceleme, 1963. Ayrıca bkz.: T.A.M. Nash, «The Anchan Rural Development and Settlement Scheme» (Londra, 1948). Çe itli ülkelerdeki yerleşim planları için bkz.: W. Arthur Lewis, «Thoughts on Land Settlement», *Journal of Agricultural Economics*, C. XI (Haz., 1954), Deri. Eicher ve Witt, a.g.k., S. 299-310.
- (6) K.D.S. Baldwin, *The Niger Agricultural Project* (Cambridge, 1957).
- (7) Baldwin, «Large Scale Schemes in Northern Nigeria». Baldwin'in Kuzey hükümetinin 1962-1968 Kalkınma Planı taslaklarında yardımcı oldu unu belirtmekte yarar vardır.

tif dü ünçeye ve uygulamaya en özgün katkısı olarak belirtilir (8). Bu üç tür kooperatif yerle im biçiminin temel yönleri öyledir :

Kibbutz, hem üretim hem de tüketim yönünden kollektif bir kurulu tur. Üyelerinin katkısı, «herkes yetene ine göre» ilkesine a a 1 yukarı uygundur ve da ıtım ve tüketimde «herkese gerek-sinmesine göre» kuralı geçerlidir. Moshav bir küçük mülk sahip-leri köyüdür ve bireysel üretim, pazarlama, arz, kamusal ve e itsel hizmetleri kapsayan ve finansal yükümlerde ortakla a, sorumlu-lu a dayalı geni boyutlu bir kooperatif örgüttür. Moshav Shitufi, her üyenin özel gereksinmelerine ve özel tüketime göre kollektif üretim ve da ıtım içerir (9).

srailli iktisatçı Yehuda Don unları belirtmektedir :

1. sraildeki kooperatiflerin gönüllük özelli i klasik Rochdale türü gönüllü katılma ilkesinden tümüyle de i iktir.
2. Kooperatif eylem için güdüleme, srailde temel olarak ekon-mik de ildir.
3. Kooperatifçilik, üyelere, özel istemlerinden toplum adına vazgeçerek, bunları ikinci derecede dü ünmesi yolunda e i-tim verecek, ileri ve bencillikten arınmı lık nitelikleri a ı-layacak kurulu olarak dü ünülmü tür (10).

Kıscacası, sraile kooperatif kurulu lar planı, geni çapta top-lumsal, politik ve askeri amaçların bir bölümü ve parçasıdır.

Moshav türü kooperatif kurulu lara daha yakından bakalım.

Bu tür kurulu srailde 1952 yılında uygulanmaya sokulmu-tur. 25.000 acre (1 acre= 4, 39 dönüm) büyüklü ündeki bir ala-na be yıllık bir dönem içinde, önce göçmen olarak çalı an ve daha sonraları ba ımsız üretici olan göçmenler yerle tirilmi lerdir. Mos-hav kooperatif yerle imi, çok amaçlı bir kooperatif, örgütçe destek-lenen bireysel aile türü üreticilerin olu turdu u bir topluluktur.

(8) Yehuda Don, «Adaptation of Cooperatives to Economic Changes: The Israeli Experience», **Journal of Farm Economics**, C. XLIX (ubat, 1967), s. 119-130
H. Darin/Drabkin, **Patterns of Cooperative Agriculture in Israel**, (Tel Aviv, 1962).

(9) Don, s. 121.

(10) Don, s. 121.

Çiftçi ailesi ba ımsız bir ekonomik ve toplumsal birimdir. Aile ken di evinde ya ar ve iç yönetsel kararlarını kendisi verir. Bununla birlikte, girdilerin satın alınması yada ürünlerin satılması gibi dı kararların tümü çok amaçlı bir kooperatifçe verilir. Kısacası, Mos hav, çıktıkların satın alınması, birimlerin yönetimi Moshav çıktısı- nın satılması ve üyelere toplumsal hizmetler sunulması konula- rında kooperatif sisteme yer veren, bireysel mülkiyet ve atılımla bütünle tirilmi bir yapıya sahiptir. srailde Moshav genellikle, toprak yerle imi açısından çok ba arılı bir yakla ım olarak de erlendirilir. srail teknik yardım uzmanları, Burma, Venezüella, Ne pal ve Nijerya gibi çok sayıda az geli mi ülkeye bu planın uygu lanması için yardımcı olmu lardır. srail dı nda, srail Moshavla- rımn az geli mi ülkelere aktarılmasının yetersizlikleri konusunda çok az ele tiri yapılmı tır. Gerçekte, tanınmı tarım iktisatçısı Rai- ner Scickele'in öyle dedi i söylenmektedir: « . . . Sudandaki Gezira Planı ve srail Moshavları, Afrikadaki tarımsal üretimin örgütlen- mesinde en iyi çözümü getiren sistemlerdir» (11).

BATI N JERYAYA MOSHAV TOPRAK YERLE M N N G R

1959'da Batı Nijerya uyarlanmı bir Moshav yerle im planı u amaçlara yönelik olarak uygulamaya koydu :

1. Özenle planlanmı tarımsal sistemler, e itimden geçmi genç çiftçilere, kentte çalı an ki iler düzeyinde yada onlar- dan daha yüksek bir ya am standardı sa lar. Bunu ortaya koymak bir amaçtır.
2. Okuldan ayrılmı gençlerin i sizlik sorununun çözümüne katkıda bulunmak ba ka bir amaçtır (12).

Toprak yerle im planının sonucu olarak, Batı hükümeti 1960 yılında tarımsal enstitüler kurdu ve buralarda 16-18 ya larındaki okuldan ayrılmı gençleri bir yada iki yıl ça da tarım uygulama- ları konusunda e iterek, kurulu lara yerle tirdi.

Batı Nijeryadaki tarımsal kurulu lar u biçimde örgütlenmi - lerdir: Hükümet, her birinde 100 ile 200 arasında ailenin ya ayaca-

(11) M. Kremin, «The Introduction of Israel's Land Settlement Plan to Nigeria», **Journal of Farm Economics**, C. XLV (A ustos, 1963), s. 538.

(12) Ministry of Agriculture and Natural Resources, **Land Settlement Scheme- Farm Settlements** (Ibadan, Haz., 1960), Paragraf 14.

1 onüç yerle im bölgesini içeren topra 1 sa lar. Her aile 15-30 acre'lik kauçuk ve kakao yada kimi makinaların yardımıyla yiyecek maddesi olacak tarımsal ürünlerden yeti mi acre eker. srailli bir plancının ba kanlı ndaki ve be üretim ve geli tirme uzmanının yardımcı oldu u bir FAO kümesi, Batı Nijerya hükümetine Mos-hav tarımsal örgüt planının örgütlenirilip çalı tırılmasını salık vermi tir (13).

Batı hükümeti, tüm tarımsal kurulu ları ileri ölçüde merke-zile tirilmi bir yönetim sistemiyle i letmi tir. Tüm temel ve sü-rekli tarımsal kararlar bölgesel ba kent Ibadandaki hükümet yet-kililerince alınmı tir. Tarımsal kurulu ların merkezi yönetimi, 17-20 ya arasındaki genç, deneyimsiz kooperatif üyelerini yakından denetlemeye önem vermi tir. Böylece, bürokratik bir süreç kurul-mu , buna göre sabah 6,30'da kalkmayı da kapsayan bir çok kural getirilmi tir. Amaç, üyelerin öncecili ini denetlemek ve geli tirme elemanlarının, bireysel üyelerin yararına davranmalarını sa la-maktır (14).

Yerle tirilen ki ilere uzun süreli kredi ile bir konut verilmi tir. Ayrıca, bu ki iler için okullar, sa lık kurulu ları ve öbür hizmetler sa lanmı tir. Tarımsal kurulu lar, Tarım Bakanlı ına ba lı bir birimce yönetilmekteydi ve Çalı ma Bakanlı ının - konut, sulama, yol olanakları sa lar - ve Ticaret ve Endüstri Bakanlı ının destek-leyici çalı maları üzerinde çok az denetimi vardı. Tarım Bakanlı-ndaki toprak yerle im yöneticilerinin Ticaret Bakanlı ndaki kooperatif bölümü üzerinde resmi bir denetimi yoktu. Bu nedenle, bireysel toprak yerle imlerinde kooperatiflerin kurulma süreci, bölgesel hükümet içindeki tarımsal kurulu lar arasında i birli i olmadı ı için aksamı tir.

Batı Nijeryanın toplumsal sistemi açısından unutulmaması gereken nokta, kadınların tarımsal yiyecek maddelerinin pazar-lanmasmda oynadıkları temel roldür (15). Kadınlar bu ürünleri

(13) Batı Nijerya'ya srail yerle im planının ilk uygulamalarına ili kin bir tartı - ma için Bkz. Kreinin, s. 535-546.

(14) Batı Nijerya tarımsal kurulu larına ili kin çok iyi bir çözümleme için bkz.: Dupe Olatunbosun, «Nigerian Farm Settlements and School Leavers Farms- Profitability, Resource Use and Social Psychological Considerations" (Basıl-mamı doktora tezi, MSU, 1967).

(15) Bkz.: Polly Hill «Notes on Traditional Market Authority and Market Perio-dicity in West Africa», Journal of African History, C. VII (1966), s. 295-311.

her üç yada sekiz günde bir bahçelerinde tarıyarak merkezlere götürürler. Ancak, Moshav sisteminde küçük ticaretin yeri yoktur, çünkü çiftlikler için dış kararlar - yumurtaların satışı gibi - bölgenin pazarlama kooperatiflerince alınır.

LIK PLAN DÖNEMİNDE TARIMSAL KURULUMLARIN İZLEYİMLERİ

Batı Nijeryadaki Moshav tarımsal örgütlerinin izleyimini inceleyen ilk araştırmanın özetini, temel olarak FAO'nun 1966'da hazırladığı, *Agricultural Development of Nigeria : 1965-1968* adlı raporuna dayanmaktadır (16):

1. Bir yerleşim bölgesinde bir çiftçinin yerleşim yerinde tarımının maliyeti 10.000 dolar ile 14.000 dolar arasındadır - ilk kestirimlerin yaklaşık olarak iki katı
2. Batı Nijeryada ilk yerleşim yerlerinden ortalama % 40'ı beş yıl içinde buralardan ayrılmışlardır. Oysaki bunlara günlük ücret verilmekte ve bunun yıllık tutarı 320 dolar dolayında olmaktadır.
3. Okuldan ayrılmış 18-20 yaşlarındaki gençler, genellikle iyi çiftçilik yapamamışlardır.
4. İkmal araçlarla donatılmış tipik bir çiftçi ailesi için kauçuk ve kakao yetiştirme alanını olarak 30 acre çok büyüktü. (Bunlar için azaltma yapılmıştır).
5. Kooperatif bölümünün Ticaret ve Entüstri Bakanlığının içinde olması nedeniyle, Tarım Bakanlığında toprak yerleşim yöneticileri, Moshav türü yerleşim için temel olan kooperatif kuruluşları özendirme büyük güçlükler çekmişlerdir. Yedi yıllık izleyimden sonra, toprak yerleşim bölgelerinin hiçbirinde çiftçilerce yönetilen eylemli kooperatifler yoktur.
6. Çiftçiler kendilerini, bağımsız kişiler olmaktan çok genellikle hükümet memuru olarak görmektedirler.
7. Çiftçilerin yalnızca önemsiz yönetsel kararları alabildikleri ve toprak yerleşimindeki kooperatif yönetimini için,

(16) United Nations, Food and Agriculture Organization, *Agricultural Development of Nigeria: 1965-1980* (Roma, 1966) Bölüm 21.

Moshavlar uygulamada kooperatif toprak kurulu larından çok devlet çiftlikleri olmaktadır.

8. Nijerya nüfusu yılda 1 milyon ki i dolayında arttı ı için, kapital yo un toprak kurulu ları, yerle im planının ana amaçlarından birisini kar ılayamamaktadır: Genç nüfus kesiminin i sizlik oranını dü ürmek (17).

Kısacası, Batı Nijeryadaki Moshavlar, uygulamada kooperatif kurulu larından çok devlet çiftli i niteli ine dönü mü tür. Bununla birlikte, en önemli nokta, Moshavlar etken kooperatif kurulu lar biçiminde i liyor olsalar bile, Güney Nijeryadaki üç milyon çiftçi içinden bir kaç binine hizmet etmeye amaçlayan bir yakla -ım, tarımsal kalkınma için yanlı yönlendirilmi bir stratejidir. Ayrıca, kapital yo un kurulu yakla ımı, Nijeryanın ekonomik tarihine ters dü mektedir. Yirminci Yüzyılda Nijerya ekonomik kal -kınmasının yakıtı, ihracata yönelik küçük çiftçilere dayalıdır. Ni -jeryanın tarımsal nüfusunun görülebilir gelecekte yıllık 1 milyon ki i artaca ı kestirildi inden, daha az kapital yo un yakla ımlar geli tirilmelidir. Böylece, üreticiler kendi topraklarında kalacaklar ve tarımsal çıktıyı geli tireceklerdir. Bununla birlikte, bir hü -kümet programı kolaylıkla yok olmaz ve Batı Nijeryada alma ık tarımsal örgüt biçimleri ile gerçekçi olarak kar ıla tırılaca ı yerde, geçmi kararlara aynen dayalı tarımsal yerle im planının belki bir süre daha sürece i görülmektedir. Sözelimi, Batı hükümeti 1968-1969 dan 1972-1973'e dek tarımsal örgütlere 1,8 milyon harcama önceli i tanıdı. Bu planın ekonomik ve toplumsal üstünlükleri ve planın sürmesi için gereken topra ı devletin sa laması ve «çok yüksek paraların bu topraklara ürün yeti tirmek için ödenmi ol -ması» gerekçelerine dayandırılmaktadır.

DO U N JERYADA KOOPERAT F TARIMSAL KURULU LAR

Nijeryanın Do u bölgesinde, Moshav toprak yerle imi siste -minin kurulması 1962 yılında olmu tur. Batı hükümetinin 1959-1952 yıllarındaki tarımsal kurulu lar deneyimine dayalı olarak, yerle im planında bir çok önemli de i ikliklere gidilmi tir. Birinci olarak, 25-30 ya larındaki eski, deneyimli çiftçiler yerle tirilmi tir

(17) Bu konuların ço u Olatunb'osun'da da yer almı tır.

(okuldan ayrılmı gençlerden çok). kincisi, çiftçiler hükümetin tarımsal enstitülerinde bir yada iki yıl e itilmi ler ve sonra çiftliklere yerle tirilmi lerdir. Üçüncüsü, özel a aç ürünleri (hurma ve kauçuk) tarlalarının ortalama büyüklü ü, Batı Nijeryadaki gibi 30 acre tutulmayarak 17 acre olarak düzenlenmi tir.

Kısacası, Batı Nijeryanın deneyimi, Do u Nijeryalı plancılar için çok büyük yararlar sa lamı tır. Batıdaki tarımsal kurulu lara ili kin ele tirileri yönler Do uda ortadan kalkmı tır. Do u Nijeryada batı Nijeryadaki öteki tarımsal kurulu ların i leyi inden yararlanılmı tır.

Nijeryadaki iç sava , önceki Do u bölgelerinde bu tür kurulu ların de erinin anla ılamasını engellemektedir. Ancak, önceki Do u bölgelerindeki tarımsal kurulu ların kooperatifsel yönünün kurulma sürecine kısaca göz atılabilir. Batı Nijeryada oldu u gibi tarımsal kurulu ların sorumlulu u Tarım Bakanlığı nınken, kooperatifçili in geli tirilmesi görevi öbür bakanlıklara verilmi tir. Do u Nijeryayada, 1965'ten beri kooperatifler Ticaret Bakanlığı nca geli tirilirken, kooperatif bölümü Kırsal Kalkınma Bakanlığı na aktarılmı tır. Bununla birlikte, 1965'ten 1967'ye dek Kooperatif Bölümü tüm kırsal kesim arasında tüketici kurulu larının geli tirilmesine yo unluk vermi tir. 1967'de altı tarımsal kurulu ta etken, çok amaçlı kooperatiflerin kurulma olana ı bulunamamı tır.

Önce de gördü ümüz gibi 1962-1968 planı döneminde Batı ve Do u Nijerya'da umulanlara ula ılamamı tır. Nijeryada, iktisatçılara çe itli maliyet-gelir çözümlemesi yapılmı sa da maliyet gelir yakla ımı, politik ve ekonomik amaçların her ikisine de ula mak için çok yetersiz kalmı tır (18). Politik yönlü planların maliyet-gelir incelemesi, - örne in Ghana'daki devlet çiftlikleri, Sierra Leone'deki hükümetin ekim alanları, Batı Nijeryadaki tarımsal kurulu lar gibi - Batı Afrika'nın tarımsal üretimini pek aydınlı a çıkaramaz. Batı Nijeryadaki tarımsal kurulu ların, hükümetin ekim alanlarının ve hükümetin i leme kurulu larının maliyet-gelir incelemesi, Birinci Planın ilk dört yıllık (1962-1966) döneminde buranın kötü politik rejimi nedeniyle bunları i e yaramazlı ını orta-

(18) Jerome C. Wells, «The Israeli Moshav in Nigeria: An Estimate of Returns», *Journal of Farm Economics*, C. XLVII (Mayıs, 1966), s. 279-294.

ya koyar. Ancak, bu incelemeler Batı Afrika tarımındaki kooperatiflerin eri tikleri ekonomik boyutları ve umulur rollerini aydınlatmaz. 1970'leri planlamak için, alma ık tarımsal kurulu lara ili kin çalı malar yapmak gerekir. Nijeryada 1970'lerdeki tarımsal kurulu larla ilgili seçeneklere ili kin bir kaç öneriye dönelim.

TARIMSAL KURULU LARA ALMA IK YAKLA IMLAR

Kapital yo un tarımsal kurulu lara kar ı olumlu bir alma ık, üreticilere yıllık çıktılarını arttırmaları için kar ılıksız yardımda bulunmak, onların kendi tarlalarında bu yardımı kullanmalarını sa lamaktır. Bu yakla ım, Kuzey Nijeryada Birinci Plan dönemindeki tarımsal geli menin dönüm noktasıydı. Bu yakla ıma ili kin ana bir örnek olarak Kuzey Nijerya gübre yardım planı verilebilir. Bu plan, Kuzey Nijeryadaki gübre tüketimini 1961'deki 3000 tondan 1967'de 35.000 tona çıkarmı tır. Gübre, temel olarak yerfıstı ına uygulanmı ve yeni yerfıstı ı türleri yeti tirilerek üreticilerin gelirleri genellikle % 70 dolayında artmı tır.

Gübre, tohumluk vs. gibi bir kaç yeni girdi yardımında bulunma yakla ımı, Nijerya'nın kuzey kentlerinin tarımsal çıktısının yükselmesi olanakları sunar.

Kapital yo un tarımsal kurulu lara kar ı ikinci alma ık, a aç ürünleri için ürünler yeti ene dek geçecek bir kaç yılı (üç - yedi yıl) kapsayacak biçimde yeni çıktı yardımında bulunmaktadır. Nijeryanın önceki do u bölgelerinde bu yakla ım son derece bar arılı olmu tur. 1962'de Hurma Geli tirme Planı gere ince, her üreticiye, be yıl boyunca acre ba ına para olarak ve girdi olarak (gübre, tohumluk) ortalama 18 t yardım yapılmı , üreticilerin yeni tarlalar açmaları yada eski yabancı a açları yenilemeleri, en az be biti ik acre'lık yere geli tirilmi ürün dikilmesi sa lanmı tır. Geli tirilmi yeni hurma türleriyle, ortalama üretim ko ullarında ve rim eskisine göre % 300-400 artmı tır. Bu türler, Nijerya Hurma Ara tırma Enstitüsünce geli tirilmi ve Birinci Planın ba larında üreticilere da ıtılmaya hazır duruma getirilmi tir. Geli tirme planına 1962-1967 yıllarında ortalama üretici katılım sekiz acre alanında tarladır. Üreticiye bu sekiz acre'lik tarla için 144 t hükümet yardımı yapılmı tır; oysa Batı Nijeryada toprak yerle iminin aile ba ı maliyeti 10.000 dolar ile 14.000 dolar arasındaydı. Yardıma

dayalı hurma ekim planı, tropikal Afrikadaki tarımsal ba arılardan biridir (19). 1962-1968 Planının ilk dört yılında 4.500 üretici 50.000 acre'lık hurma ekimi lerdir. ç sava kesinti yaratmasaydı, 1962-1968 Planının öngördü ü 60.000 a açlık ekim gerçeikle tirilebilecekti. Bu planın ba ka bir önemli yönü de bölünmü , toprakların dolaylı yolla birle mesinde oynadı ı roldür. Do u Nijeryadaki hurma ekim bölgesindeki üreticiler, ço unlukla 5-15 da ınık toprak parçasına sahiptirler. Kimi hükümet yetkililerinin inancına göre, bu a ırı bölünme sorununun tek çözüm yolu, hükümetin zorunlu bir toprak birle tirme programını örgütleyip, uygulamaya sokmasıdır. Bununla birlikte, hurma geli tirme planı toprak parçalanması sorununa gönüllü ve belirli yönde bir çözüm getirmi tir. Hurma planından yardım alabilmek için, üreticilerin be acre'lık yan yana araziyi bir araya getirmeleri gerekir. Üreticiler gönüllü olarak en dü ük be acre'lık araziyi, «rehin», satın alma yada kiralama yoluyla sa lamı lardır. Bu yakla ım göstermektedir ki, toprak birle tirilmesi, dolaylı ve gönüllü yolla gerçeikle tirilmekte, bunda güçlü bir ekonomik etken rol oynamaktadır. Sonuçta, geli mi hurma türleri % 300-400 verim artı ı sa lamaktadır.

Kapital yo un tarımsal kurulu lara kar ı üçüncü bir alma ık toplumsal örgütleri kullanarak, parçalanmı , toprakları birle tirme ve sonra hurma geli tirme planı gibi kimi girdi yardım planları uygulayarak özel üreticilerin tarlalarını geli tirmelerini sa lamaktır. Bu yakla ım, Kırsal Kalkınma Bakanlığı ı ve Do u Nijerya üreticilerinin i birli i ile 1965-1967 yıllarında ba arılı olarak uygulanmı tır. Bu plan gere ince, Kırsal Kalkınma Bakanlığı ı, toplumsal bir temele yada kooperatifçilik temeline göre örgütlenebilen köylerde, tarımsal projelerin uygulanmasına geçmi tir. Ancak, kimi zaman, ço u köylerde tarımsal üretimin daha etken örgütlenmesinde, toprak parçalanması önemli bir engel olmu tur. Kırsal Kalkınma Bakanlığı ı, Do u Nijeryada bir topluluktaki üreticilere, bireysel mülkiyetteki 900 parça tarlanın birle tirilmi 100 parçaya dönü türülmesine (en az büyüklü ü 5 acre olan) yardımcı olmu tur. Daha sonra buralara, bireysel üreticiler geli tirilmi hurma ekimi yapmı lardır.

(19) Malcolm Purvis, **Report on a Survey of the Oil Palm Rehabilitation Scheme in Nigeria**, Consortium for the Study of Nigerian Rural Development (Eout Lansing, Michigan, Haziran, 1968).

Do u Nijeryanın kırsal kalkınma programını 1966'da inceleyen Ford Vakfı antropolojistine göre, Do u Nijeryadaki tarımsal kooperatifler yada toplumsal örgütlerin üreticilerce desteklenmesi, bunların bireyler için kâr yapma olanaklarını yükseltmede yardımcı olmasındandır. Bireysel kazançların yükselmesi, Nijerya tarımsal kalkınmasının yakıtı olmu ve olacaktır. David Smock'a göre :

«Toprak birle tirmesini yüreklendirmek için yollar dü ünürken akılda tutulması gereken en önemli etken, hiç bir projenin iyi bir ödeme yapmaksızın uygulanamayacağıdır. Do u Nijeryadaki köylü tarımının imdiki durumunu ele aldıımızda toprak birle tirilmesi için üreticiye çekici gelecek yeterlikte ödeme yapılmamaktadır. Ancak, bir toprak birle tirme planı yeni ürünler ve yeni tekniklerle bir arada yürütüldüünde, hızlı bir çekicilik kazanmaktadır. Bu yakla ımın etkinli i görülmü tür. Toprak birle tirmesi, bir toplulu un tarımsal gelece inin bir parçasıydı ve köylülerin kazançlarının artacağına inandırılması ile, gelecekteki çıkarları nedeniyle birle tirme kabul edildi (20).

ÖZET VE SONUÇ

Nijerya, Birinci Plan (1962-1968) döneminde, tarımsal ihracatının arttırılmasına büyük bir öncelik vermiştir. Tarımsal kalkınmada kapital yo un bir yakla ım -çok amaçlı tarımsal örgüt planı - ülkenin Batı ve Do u bölgelerindeki tarımsal politikada büyük bir öncelik kazanmıştır. Belirtti imiz gibi, Batı Nijeryadaki çok amaçlı tarımsal kooperatif kuruluş lar, 1940 ve 1950'lerde Nijeryada denenilen toprak yerle im planlarının uygulanmasında ortaya çıkan sorunların ço u ile kar ı kar ıya kalmı tır. Ayrıca yerle tirilen ki ilere ev, okul ve öbür hizmetleri sa lama maliyeti, kes tirilenin çok üstüne çıkmı tır. Her birisi için yapılan toplam gider (15-20 acre'lık tarlada) 10.000 dolarla 14.000 dolar arasında de i - mi tır. Yapılan yatırımların geriye dönme süresi otuzüç yıllık bir süreyi (hurma a açlarının ola an ömrü) a mı , geriye dönme oranı Batı Nijeryada - % 06 - çok dü ük olmu tur.

(20) David R. Smock, «Rural Development in Eastern Nigeria», Ford Foundation (Lagos, Nigeria, 1965).

Yukarıdaki tartışma, hükümetçe yönetilen bir kaç kapital yoğun tarımsal projeyi tarımsal kooperatif gibi kurulu larda uygulayarak, Nijeryadaki aç ürünleri çıktısını geni letmenin önemli engellerle karşılaştığını ortaya koymaktadır. Öte yandan yıllık nüfus artışı 1-1,5 milyon kişi olan bir ulusun işsizlik sorununun çözümüne, tarımsal kuruluşların katkısı çok az olur. Birinci plan döneminde yetersiz toprak yerleştirme deneyimi, yeni tarlalar açma yolundaki çabaların kesilmesi gerektiğini anlamına gelmez. Nüfus artışı, üretimin gelişmesi için önemli miktarda yeni ekim alanları gerektirir. Birinci Plan deneyimi, hükümetin Moshav kooperatif yaklaşımlarını bırakmasını ve bunun yerine üreticilerin kendi yapılarını kurmaları ve kendi topraklarını geliştirmeleri için onların düşünce ve önceliklerine dayanılması gerektiğini ortaya koymuştur. Hükümet, çevre koşullarını geliştirerek özel üreticilerin gönüllü toprak yerleştirmelerini kolaylaştırmalı. Bunun için, bitki zararlılarını yoketmek, tarımsal arazi ve geliştirmeye hizmetleri sağlamak, gübre ve tohumluk gibi tarımsal girdileri yardım olarak vermek gibi yollara başvurulur.

Nijeryadaki Moshav sisteminin çözümlenmesi, tarımsal üretimin toplumsal ve ekonomik örgütlenmesi için yeni bir biçimin toptan ithali yerine, bir ulusun ekonomik tarihinin özenle değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Nijeryanın gelişiminin imdiki aşamasında, yüksek bir altyapı harcamasına dayalı bir kaç bin üstün üreticiye toplumsal hizmetler sağlayan kapital yoğun tarımsal gelişme, kanımızca yanlış yönlendirilmiş, kısa dönemli bir politika kararıdır. Bunun yerine, yatırımlardan yüksek gelir elde edilmesi, topraklarından ayrılmayan küçük çiftçilere bir kaç çıktı sağlamak - toprak yerleştirme planlarına yapılan yatırımlardan daha çok - gerçekleştirilebilir.

Moshav çok amaçlı kooperatifleri gibi bir kuruluşun az gelişmiş bir ülkeye aktarılabilirliği, bir ulusun ekonomik, toplumsal ve politik geçmişi ile ilgili ayrıntılı bilgilere bağlıdır. Kısa dönemli tarımsal politika kararlarında bir ülkeden başka aktarma temelini çözümlen, başka bir yol yoktur.

Moshav kuruluşlarının kooperatif bölümünün Batı Nijeryaya uygulanması, toplumsal sorunlar yaratmıştır. Nijeryanın Batı bölgelerinde, Ticaret ve Endüstri Bakanlığında kooperatif bölü-

mü tarımsal yerle imlerde çok amaçlı kooperatiflerin gerçekte tirilmesiyle yükümlü kılınmıştır. Ancak kırsal alanlarda tüketim-arttırım kooperatiflerinin geçmi teki deneyimi, çok amaçlı kooperatifler için de umut verici de ildi. Tarım Bakanlığı ndaki toprak yerle tirme yetkilileri, Ticaret ve Endüstri Bakanlı ının kooperatif bölümü üzerinde hiç bir resmi yetkiye sahip de ildirler. Bu nedenle, çok amaçlı kooperatifler - Moshavın can alıcı bölümü 1959-1967 döneminde Batı Nijeryada örgütlendirilmemi ti. Uygulamada, Batı Nijeryadaki Moshav tarımsal örgütleri çok amaçlı kooperatif kurulu larından çok devlet çiftlikleri biçimine dönü tü. Moshav kooperatif biçiminin ödünç alınıp uygulama deneyimi göstermi tir ki, oldukça zayıf hükümet kooperatiflerinin, çok amaçlı kooperatifleri etken olarak geli tirebilmesi için uzun yıllar geçecektir.

Tarımsal kalkınmaya yeni kurulu ların uyarlanması için söz konusu olan bu usandırıcı sürecin nedenleri oldukça açıktır: Nijeryadaki kooperatifler, ticari kurulu ların tüketim-arttırım kurulu larının ve pazarlama kooperatiflerinin özendirilmesinde kısıtlı kalmı lardır. Bununla birlikte, bu deneyim çok amaçlı tarımsal yerle im kooperatiflerinin geli tirilmesinde yararlı oldu u çok zorlukla söylenebilir. Bu i , çiftçilere gübre ve tohumluk gibi yeni girdiler sa lama, i leme birimlerinin geli tirilmesi yeni ürünler için pazarlar aranması gibi temel örgütsel sorunların çözümünü gerektirir.

Sonuç olarak, Nijerya gibi ülkelerde resmi, kayıtlar her ne kadar geni sayıdaki halkın kooperatiflere katıldı ını gösterirse de, bu istatistikler ki ileri kolaylıkla yanı lı de erlemelere götürebilir. Sözelimi, W. Arthur Lewis'e göre kooperatif hareket «çok hızlı yayılmakta ve büyük bir geli im gücü göstermektedir; böylece Nijeryada pazarlama büyük çapta geli ebilir (21).» Ne yazık ki Lewis'in iyimserli i, Nijeryadaki kooperatif hareketin ayrıntılı bir çözümlemesi yapıldı nda gerçekte i olmaktadır. Çünkü, buradaki kooperatifler genellikle zayıf ve ticari kurulu lara ba ımlıdır.

Nijeryada güçlü kooperatiflerin oluşması yılları alacaktır ve «birdenbire oluşu an kooperatifler» isteyen plancıların Nijeryanın Moshav deneyimini çok yakından incelemeleri yararlı olacaktır.

(21) W. Arthur Lewis, *Reflections on Nigeria's Economic Growth* (Paris, OECO, 1967), Bölüm V.